

Emin Dedeoğlu¹
Merkez Direktörü

Yönetişim Çalışmaları Merkezi

Onuralp Aydın²
Araştırmacı

Şehir Çalışmaları Programı
Bölge Çalışmaları Programı

BAŞARISIZ DARBE GİRİŞİMİNİN ARDINDAN İKİ FARKLI DEMOKRASİ PATİKASI: VENEZÜELLA VE İSPANYA'DAN NE ÖĞRENEBİLİRİZ?

Türkiye'de 15 Temmuz darbesi uluslararası kamuoyunun ilgisini çekmeye devam ediyor. Hemen ertesi gün Batılı ülkelerin darbe girişimini kınama açıklamaları şimdilerde darbe girişimi sonrası alınan kararların Türkiye'yi demokrasiden daha da uzaklaştıracağına ilişkin kaygılara bırakmış gözüküyor. Dışardan bakıldığında 21.yüzyılda AB adayı, kişi başı geliri 9.130 USD olan bir ülkede darbe girişimi yapılması oldukça şaşırtıcı. Üstelik İslami referansları olan bir cemaatin devlete ve orduya sızan ve yıllarca uyuyan üyelerinin aldıkları siyasi destek ve/veya hoşgörünün de sayesinde çok güçlenerek, kendilerince uygun bir zaman bulup devleti ve ülkeyi rehin almaya çalışmaları Batılı kamuoyu için hayatın olağan akışı içinde gerçek olması mümkün olmayan bir aksiyon filmi senaryosunu andırıyor.

Türkiye gerçekliğini anlamak Batılı dostlarımız için zor olsa da bu ülke darbelere hiç yabancı değil; çeşitli gerekçelerle TSK, emrinde olması gereken seçilmiş hükümete 1960 yılından itibaren ortalama her 10-12 yılda bir şekilde müdahale ediyor. Her bir darbe girişiminin kendine özgü yanları olması kaçınılmaz. Ama ne olursa olsun, bu darbe girişimleri her şeyden önce, kapsamlı analizlere gerek kalmadan ülkenin demokrasi kalitesi konusunda çok kötü sinyaller veriyor, genel bir olumsuz izlenim oluşturunuyor.

¹ <http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/16/Emin+Dedeoglu+>

² <http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1367/Onuralp+Aydin>

Bu aşamada darbe girişimin hemen ertesinde OHAL kapsamında bazı tedbirler ivedilikle alınıyor. Bu tedbirler daha çok Silahlı Kuvvetlerin özerkliğini ve kurumsal yapısını değiştiren ve sivil kontrole açan nitelikte tedbirler. Ama bu meseleye daha geniş ve tarihsel bir bakış açısıyla bakıp gerçekçi bir analiz yapmadan alelacele alınan bu tedbirlerin ne kadar faydalı olacağı da kuşkulu gözüküyor. Kaş yapalım derken göz çıkartılabileceği; kurumsal yapıyı iyi düşünmeden-tartışmadan değiştirmenin sonucunda daha da siyasallaştırılabileceği riski ortaya çıkıyor.

Bu yazının konusu bunlar değil, buna ilişkin daha soğukkanlı ve derinlikli değerlendirmeler yayın organlarında çıkmaya başladı, devam edecektir. Bu yazıda başarısız darbe girişimi sonrası farklı politikaları tercih eden Venezüella ve İspanya örneğini kısaca özetleyeceğiz. Kuşkusuz her ülkenin ve tarihsel zaman diliminin kendi özgüllüğünü göz ardı edip genel teoriler çıkartmak anlamlı olmayacaktır ama farklı ülkelerin benzer deneyimlerini bilmek, karar alıcılara seçenekler ve sonuçları konusunda birkaç fikir verebilir.

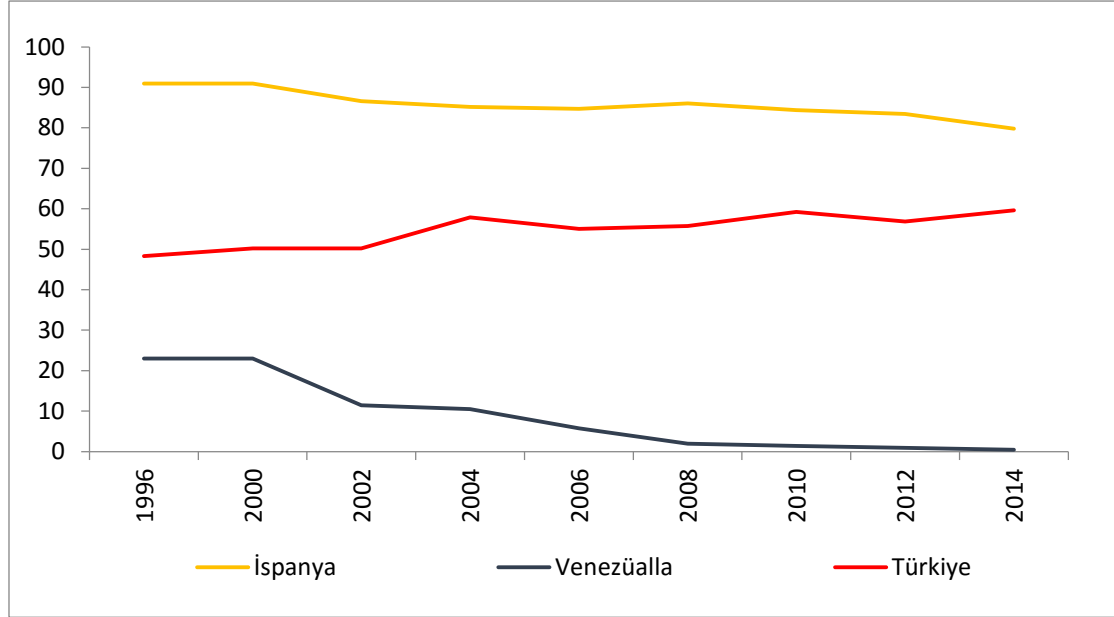
Bu ülkelerden birincisi Venezüella'dır. Venezüella geçirdiği tarihsel süreçler bakımından Türkiye ile çeşitli açılardan benzeşmektedir. Ülke Latin Amerika bölgesinin en köklü demokratik geçmişine sahiptir. Bu açıdan birçok bölge ülkesine demokratik dönüşüm sürecinde yol gösterici örnek olarak işaret edilmiştir. Venezüella 1990'lı yıllar boyunca süren siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın ardından 2000'li yıllarda istikrarı Chavez hükümetleri ile yakalamıştır. Chavez sosyalist bir söylem eşliğinde petrol gelirlerinin sağladığı mali alanı popülist politikalara yönlendirmiş ve alt-orta sınıflar nezdinde ciddi bir popülarite sağlamıştır. Bu yazıda örnek olarak Venezüella'yı göstermemizin başlıca sebebi ise Chavez'in 2002 yılında bazı ordu mensuplarının darbe girişimini halk ve orduda rejime sadık askerlerin desteğiyle bertaraf etmesidir. 1998'de iktidara gelen Chavez'in özellikle 2001 yılında meclisi dışlayarak başkanlık kararnameleri ile toprak reformundan petrol sektörüne kadar 49 alanda reform kanunları geçirmesi iş dünyasının (fedecamaras) ve güçlü sendikaların (CVT) muhalefetine yol açmış, ilerleyen aşamada 2002'de önce genel grev, ardından Chavez ve muhalefet taraftarlarının sokakta karşı karşıya gelmesiyle çatışma çıkmış ve ordu bunu gerekçe göstererek 11 Nisan'da yönetime el koymuştur.³ Ancak Chavez taraftarlarının ısrarlı gösterileri sonucunda 3 gün sonra Chavez tekrar iktidara geçmiştir. Ancak bu başarısız darbe girişimi ülkedeki siyasi uçurumu ve kutuplaşmayı daha da artırmıştır. Takip eden süreçte grevler ve taraflar arasında çatışmaya varan gösteriler devam etmiştir. Chavez seçmen nezdindeki popülaritesini ve seçim başarılarını bu süreçte uzlaşmacı bir kültür oluşturmak, ülkenin kurumlarını güçlendirmek yerine muhalefetin sesini de kısmak suretiyle tek taraflı reformlarını uygulamayı tercih etmiştir.⁴ Aşağıdaki grafikler bu dönemde ülkenin "hukukun üstünlüğü" ve "ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik" göstergelerindeki dramatik düşüşü, Türkiye ve İspanya ile karşılaştırmalı olarak göstermektedir. Zaten Türkiye ve İspanya'ya göre düşük olan hukukun üstünlüğü göstergesi 2002'den sonra iyice düşmüş ve sıfıra yaklaşmıştır.

³ Bazı iddialara göre darbenin arkasında Chavez'in, başta petrol olmak üzere, politikalarından hoşnut olmayan ABD ve yerel işbirlikçileri bulunmaktadır. <http://www.globalresearch.ca/venezuela-coup-and-counter-coup-revolution/18618> (erişim 8.8.2016)

⁴ Venezüella'nın bu dönemdeki kronolojisi için bkz <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1229348.stm> (erişim 8.8.2016)

Grafik 1. Venezüella, İspanya ve Türkiye Kurumsal Kapasite Göstergeleri

1.a Hukukun Üstünlüğü (Rule of Law)

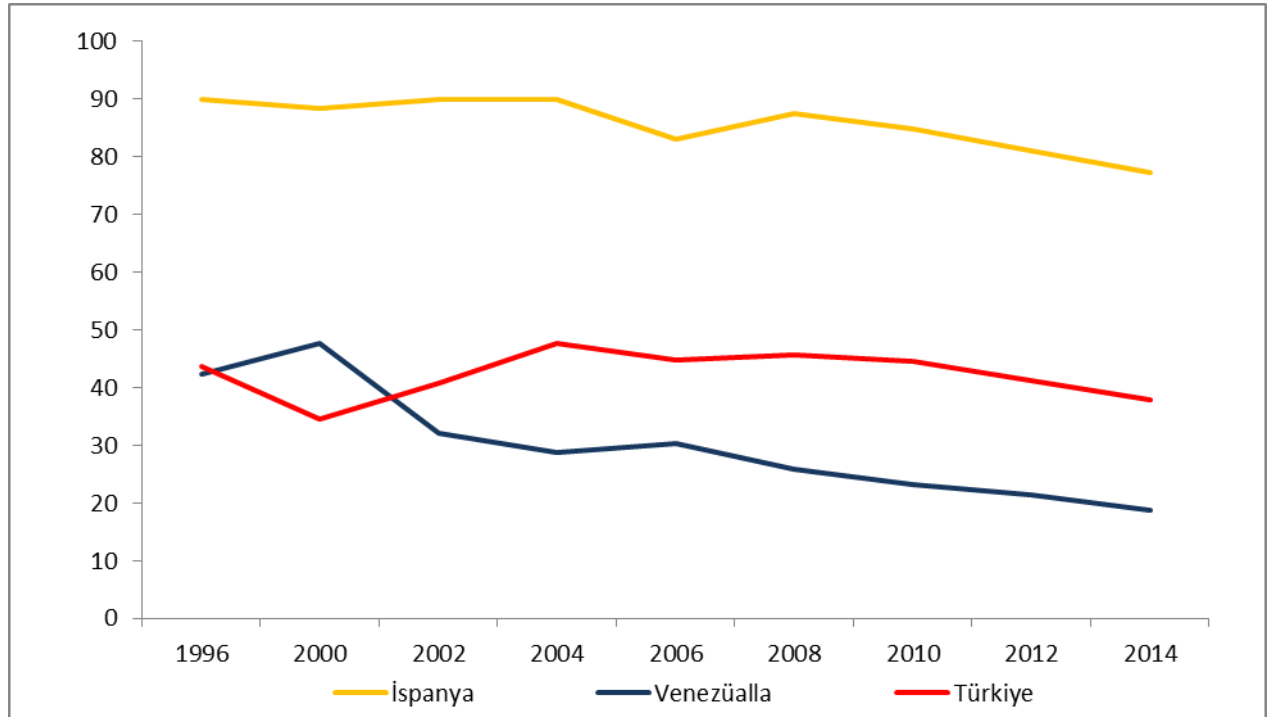

Kaynak: World Bank, World Governance Indicators;

<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports> (Erişim Tarihi: 23.07.2016)

Ülkede hukukun üstünlüğü göstergelerindeki olumsuz gelişmelere paralel olarak “İfade özgürlüğü” göstergelerinde de ciddi düşüşler yaşanmıştır.

1.b İfade özgürlüğü ve hesap verebilirlik (voice and accountability)

Kaynak: World Bank, World Governance Indicators;

<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports> (Erişim Tarihi: 23.07.2016)

Venezüella'nın Türkiye'den farkı dünyanın en önemli petrol rezervlerinden birine sahip olmasıdır. Petrolün varil fiyatının yüksek seyrettiği 2000'lerin ilk 10 yılında etkisini göstermeyen yukarıda resmettiğimiz kurumsal yıpranma bugünlerde yılda %12,7⁵'ye varan ekonomik daralma ile kendisini göstermektedir. Enflasyon rakamları ise 2015 yılında %481 olurken 2016'da % 1.642⁶ olması beklenmektedir. Bu durum ekonomik kurumlardaki yetersizliği ve mali disiplinin tamamen ortadan kalktığını göstermektedir. Enerji zengini bir ülkenin tarihte eşine az rastlanır bir ekonomik depresyona girmesi bazı uzmanlar tarafından önemli kurumların yeni bir ideolojik temele geçme uğruna yozlaştırılmasına bağlı olarak yorumlanmaktadır.⁷ Venezüella bugün ekonomik depresyon nedeniyle olağanüstü hal hükümeti tarafından yönetilen, temel ihtiyaçlarını dahi komşu ülkelerden temin eden bir duruma düşmüştür. Venezüella, darbenin bertaraf edilmesi akabinde ortaya çıkan siyasi imkânın ve uzlaşma potansiyelinin ülkenin demokratikleşmesi ve ekonomisinin çeşitlenmesi için gerekli reformların yapmak yerine merkezileşme ve iktidarı sağlamlaştırma adına yönetim kalitesinin feda edilmesinin bir örneğidir.

İspanya ise içinde bulunduğu konjonktürü iyi değerlendirerek başarısız darbe girişimini demokrasisini güçlendirmek için kullanmıştır. 1981 yılında İspanya ordusu içerisinde Franco yanlısı askerler, 1977 seçilen demokratik hükümetin icraatlarını ve 1978 anayasası ile getirilen bölgesel özerkliklere, liberal özgürlüklere, komünist partisinin tekrar kurulmasına tepki olarak darbeye kalkışmışlardır. Yarbay Antonio Tejero'nun parlamentoyu işgal ederek başlattığı girişim, orduyu ikiye bölmüştür. Birkaç gün sonra darbe yanlıları önemli meydanları ve radyo-televizyon kurumlarını ele geçiremeyerek başarısız olmuştur. Darbenin engellenmesinde darbe taraftarlarının örgütlenme eksikliği ve Kral I. Juan Carlos'un karizmatik liderliği ve demokrasi tarafını seçmesi etkili olmuştur. Bu açılarından Türkiye'de deneyimlediğimiz darbe teşebbüsüne benzerlik gösteren hareketin devamında İspanya kurumlarını ve reform ajandasını güçlendirerek kalkınmasına sıçrama yaptırmıştır.⁸

İspanya'da başarısız darbe girişimi siyasi partileri demokrasinin önemi konusunda bir araya getirmiştir. Ülkenin başlıca siyasi hareketleri olan Union de Centro Democratico (UCD) ve Partido Socialista Obrero Espanol (PSOE) birbirlerini ötekileştirerek kısır siyaset ürettikleri dönemi geride bırakmış, demokratikleşme ve Avrupa ajandasına odaklanmışlardır.⁹ Avrupa'nın darbe teşebbüsüne sert tepkisi, demokratik hükümeti desteklemesi ve İspanya'nın üyeliği yönünde olumlu söylemleri ülkeyi, topluluğun bir üyesi olma yönünde cesaretlendirmiştir. Toplumsal talep ve Avrupa güvencesi nedeniyle, İspanya'da evvelden beri Franco'cu toprak sahibi ve varlıklı kesimler darbeye destek olmamışlardır. Avrupa Topluluğunun parçası olma hedefi partileri karar alma süreçlerinde bir araya getirerek ülke reformlarına yol gösterici olmuştur.¹⁰

Bu süreçte ilk olarak sivil-asker ilişkileri demokratikleşmiş, darbeciler yargılanarak cezalandırılmış daha sonra merkezi yönetim ve yerel arasındaki ilişki 1978 Anayasasından hareketle yeniden kurgulanmıştır. Devlet piyasada düzenleyici rolünü kuvvetlendirmiş, refah

⁵ IMF, Global Financial Stability Report, April 2016

http://www.imf.org/external/pubs/ft/gfsr/2016/01/pdf/text_v2.pdf (Erişim Tarihi: 23.07.2016)

⁶ Hawkins, Kirk A. "Responding to radical populism: Chavismo in Venezuela." Democratization 23.2 (2016): 242-262.

⁷ Grier, Kevin, and Norman Maynard. "The economic consequences of Hugo Chavez: A synthetic control analysis." Journal of Economic Behavior & Organization 125 (2016): 1-21

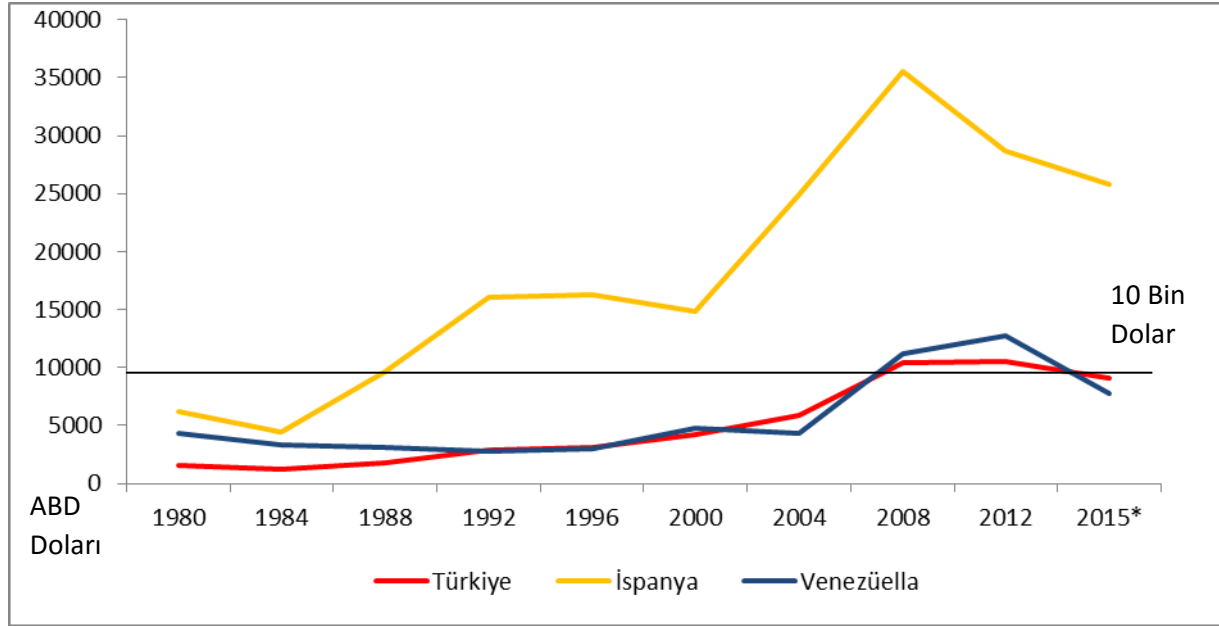
⁸ Gomez, Jose A. "The Process from Authoritarianism to Democracy in Spain: The Impact of the 1981 Failed Coup." National Distance Education University, 2003.

⁹ Gomez, Jose A. "The Process from Authoritarianism to Democracy in Spain: The Impact of the 1981 Failed Coup." National Distance Education University, 2003.

¹⁰ European Union Center of North Carolina EU Briefings, Policy Area: Civil-Military Relations, 2007.

devleti modeli geliştirilmiş ve demokratik süreçler sağlamlaştırılmıştır.¹¹ Bu uygulamalarla beraber Avrupa standartlarına eriştiği yönünde kanaat oluşturan İspanya 1986 yılında Avrupa Topluluğunun üyesi olmuştur. Karşılaştırma için kullandığımız kurumsal kapasite verileri en geç 1996 yılına kadar uzandığından reformların etkisini göstermemekle beraber veriler bugün gelinen noktada İspanyol kurumlarının kalitesini ve güvenilirliğinin teyit etmektedir (Grafik1). 2000'de 2014 yılına kıyasla kurumların daha güçlü olması 2008 küresel ekonomik krizinin ülke yapısını henüz etkilememiş olmasına bağlıdır. Bununla beraber süreç içerisinde İspanya, 1989 yılında kişi başına düşen geliri on bin doları geçen ülkeler sınıfına girmiştir. Bugün İspanya yaşadığı ekonomik krizlere rağmen kişi başına düşen geliri yirmi beş bin doların üzerindeki ülkeler arasındadır (Grafik2.).

Grafik 2. İspanya, Venezüella ve Türkiye'de kişi başına düşen GSYH

Kaynak: World Bank, World Kalkınma Göstergeleri; Kişi Başına Düşen GSYH (ABD doları, cari) (Erişim Tarihi: 01.08.2016),

*2015 Venezüella Verisi, Dünya Kalkınma Göstergeleri'nde olmadığından IMF'den temin edilmiştir. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/weorept.aspx?sy=2014&ey=2021&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=38&pr1.y=6&c=299&s=NGDPDPC&grp=0&a=> (Erişim Tarihi: 09.08.2016)

Yukarıdaki grafikteki büyüme rakamları **henüz** Venezüella'nın içinde bulunduğu makroekonomik dengesizlikleri yeterince yansıtmamaktadır. Öyle gözükmektedir ki Venezüella 2002'den sonra artan petrol fiyatları ile ekonomisini büyütebilmiş ama bu süreçte ekonomisini çeşitlendirme ve kurumlarını güçlendirme konusunda başarısız olmuştur. İspanya ise aşağı yukarı Türkiye ve Venezüella ile aynı gelir düzeyinden başlamakla birlikte AB üyeliğinin sağladığı imkân ve kurumsal kapasiteyi çok iyi kullanmış gözükmektedir. Türkiye bu süreçte gelir düzeyini artırmış olmakla beraber bir süredir yerinde saymaktadır. Bizce Türkiye'nin darbe sonrası seçeceği yol iktisadi sonuçları açısından ya Venezüella'ya ya da İspanya'ya yakınsama konusunda belirleyici olacaktır.

¹¹ OECD "Regulatory Reform in Spain" 2000.

Başta da söylediğimiz gibi bu örneklerden doğrusal çıkarsamalar yapmadan, özgünlüklerini unutmadan dersler almak mümkün gözüküyor. Bizce, Türkiye’de başarısız darbe girişiminin hemen ardından refleks olarak alınan ve hukukun sınırlarını zorlayan tedbirlere bakıp demokrasimizin geleceğine dair umudu kesmemek lazım. Bu darbe girişimi karşısında partilerin açıkça darbeye karşı çıkmaları, meydanlara inmeleri, görüşmeleri, sıcak mesajlar vermeleri Türkiye’nin önümüzdeki dönemde demokrasisini ve kurumlarını güçlendirmek için bir fırsat penceresi olduğunu, Türkiye’nin bir kritik dönemeçte olduğunu gösteriyor.

Kritik dönemeçler ülkelere o zamana kadar hâkim olan siyasi atmosferin değişme olasılığının önünün açıldığı zamanlardır. Halkın tamamını etkileyerek benzer duygularda buluşturan olaylar ülkenin siyasi atmosferinin yeniden oluşturulmasına zemin hazırlar. Oluşan yeni toplumsal ihtiyaçlarla uyumlu bir siyasi iktidar kritik dönemecin tamamlanmasını sağlar. Ülkenin toplumsal ihtiyaçlarla uyumlu yeni bir siyasi patikada ilerlemesi bu şekilde sağlanabilir.¹²

Türkiye umarız bu kritik yol ayrımında tercihini, demokratik kurumlarını güçlendirmek ve AB çıpasına tutunmak yönünde yapar. Çünkü yolun diğer tarafında Ortadoğu bataklığı gözüküyor.

AB’nin de Türkiye’nin üyelik sürecinde ayak sürümeyi bırakıp, İspanya’da olduğu gibi Türkiye’nin demokrasisinin geliştirilmesine, kurumlarının ve hukukun üstünlüğünün bir an önce sağlanmasına destek olması gerekiyor. Eğer AB bu konuda samimi ise bundan daha iyi bir fırsat bulamaz.

¹² Pierson, P ve Skocpol, Theda. “Historical institutionalism in contemporary political science”. Political science: The state of the discipline, 2002, 3: 693-721